

УДК 347.63

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.61>

ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Лефтерова О.І.,
*аспірантка у економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
ORCID: 0009-0005-6784-4704
e-mail: olenalefterova18@gmail.com*

Лефтерова О.І. Визначення походження дитини на тимчасово окупованих територіях України: вплив міжнародних стандартів захисту прав дитини.

Визначення походження дитини є ключовим елементом реалізації її особистих немайнових прав, серед яких право на ім'я, громадянство, право знати своїх батьків та на їх піклування. Питання набуває особливої актуальності у контексті вторгнення росії в Україну, в наслідок якого на тимчасово окупованих територіях відсутній доступ до органів державної влади України, а акти цивільного стану реєструються де-факто органами окупаційної адміністрації. У статті досліджено ключові міжнародні стандарти захисту прав дитини, народженої на тимчасово окупованих територіях, при визначенні її походження. Зокрема, проаналізовано положення Конвенції ООН про права дитини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та Протоколу до неї і Конвенції про захист осіб від насильницьких зникнень. Також проаналізовано звіти міжнародних організацій (ПАРЄ, ООН) щодо стану дотримання прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях. Авторка досліджує вплив положень даних документів на зміни до законодавства України з метою адаптації міжнародних стандартів. Особливу увагу приділено законодавчим ініціативам щодо врегулювання порядку державної реєстрації народження дітей, народжених на тимчасово окупованих територіях, а також їх відповідності міжнародним стандартам.

У результаті дослідження положень міжнародних договорів, виділено три ключові функції, які виконують міжнародні стандарти захисту прав дитини у національному законодавстві – нормативну, промоційну та процедурну. Зроблено висновок, що деякі міжнародні стандарти, імplementовані в національне законодавство (спрощення процедури реєстрації народження і отримання свідоцтва, врахування документів, виданих окупаційною адміністрацією, як доказів факту народження), сприяють дотриманню прав дитини на невідкладну реєстрацію народження, на ім'я та набуття українського громадянства, права знати своїх батьків та на їх піклування і права на збереження ідентичності. Усі заходи, здійснені органами державної влади, мають на меті забезпечення найкращих інтересів дитини, як того вимагають норми міжнародного права.

Ключові слова: походження дитини, вторгнення росії в Україну, захист прав дитини, міжнародне приватне право, міжнародні стандарти.

Lefterova O.I. Determination of a child's origin in the temporarily occupied territories of Ukraine: the impact of international child rights standards.

The determination of a child's origin is a key element in the realization of the child's personal rights, including the right to a name, nationality, the right to know one's parents, and the right to receive their care. This issue has become particularly relevant in the context of Russia's invasion of Ukraine, as access to Ukrainian state authorities is absent in the temporarily occupied territories, and civil status acts are de facto registered by the bodies of the occupation administration. The article examines the key international standards for the protection of the rights of children born in the temporarily occupied territories in the process of determining their parentage. In particular, the provisions of the UN Convention on the Rights of the Child, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Geneva Convention

relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War and its Additional Protocol, as well as the International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, are analyzed. The reports of international organizations (PACE, the UN) on the state of compliance with the rights of Ukrainian children in the temporarily occupied territories are also analyzed. The author examines the impact of the provisions of these documents on amendments to Ukrainian legislation aimed at adapting international standards. Particular attention is paid to legislative initiatives regulating the procedure for the state registration of births in the temporarily occupied territories, as well as to their compliance with international standards.

As a result of the analysis of international treaties, three key functions performed by international standards for the protection of children's rights within national legislation are identified: normative, promotional, and procedural. It is concluded that certain international standards implemented in national legislation, such as the simplification of birth registration procedures and the issuance of birth certificates, as well as the consideration of documents issued by the occupation administration as evidence of the fact of birth, contribute to the observance of the child's rights to immediate birth registration, to a name and the acquisition of Ukrainian nationality, to know one's parents and receive their care, and to the preservation of identity. All measures taken by state authorities are aimed at ensuring the best interests of the child, as required by international law.

Key words: determination of a child's origin, Russia's invasion of Ukraine, protection of children's rights, private international law, international standards.

Постановка проблеми. Питання визначення походження дитини – реєстрація народження, визначення батьківства та материнства, набуття громадянства та документування ідентичності – на тимчасово окупованих територіях України набула критичної важливості з огляду на відсутність або фальсифікацію документів, примусове вивезення дітей з тимчасово окупованих територій до РФ, нав'язування російського громадянства з боку окупаційної влади, що має за собою довготривалі правові та соціальні наслідки для дитини, її сім'ї та держави. Перед українською владою та суспільством постає завдання відновлення даних щодо актів цивільного стану, підтвердження походження дітей, народжених на тимчасово окупованих територіях, та забезпечення їхніх основоположних прав: на ім'я та набуття громадянства, права знати своїх батьків та на їх піклування і права на збереження ідентичності. Це, без перебільшення, наразі є одним із найбільш болючих питань української соціально-правової дійсності, адже діти, народжені на тимчасово окупованих територіях, втрачаючи зв'язок з сім'єю, і водночас позбавляються можливості набути громадянство України і будувати своє майбутнє на цінностях демократії та свободи.

Мета дослідження. Очевидно, що проблематика визначення походження дитини в умовах тимчасової окупації виходить за межі внутрішньодержавного права, оскільки стосується виконання міжнародних зобов'язань України у сфері захисту прав дитини, визначених у численних актах міжнародного права. Тому *мета даної статті* полягає в аналізі впливу міжнародних стандартів захисту прав дитини на передбачені законодавством механізми визначення походження дітей, народжених або зареєстрованих на тимчасово окупованих територіях України.

Стан опрацювання проблематики. Окрім аспектів визначення походження дітей, захисту та забезпечення їхніх прав в умовах воєнного стану та окупації розглядаються у роботах О.В. Горбунової, В.О. Джуган, Н.С. Мороз, М.Г. Поліщук та інших правників. Зокрема, В.О. Джуган висвітлює проблемні питання обмеження прав дітей під час воєнних дій та їх захисту з боку національного та міжнародного права [1]. У свою чергу, М.Г. Поліщук досліджує питання реєстрації народження дитини на тимчасово окупованих територіях, яке, на думку авторки, набуло особливих рис і є однією з засад планування соціально-економічної стратегії розвитку держави, адже ідентифікація громадян безпосередньо впливає на демографічний облік населення [2; с. 113].

Більш широке коло питань щодо прав дитини на тимчасово окупованих територіях, у тому числі тих, що пов'язані з визначенням походження дітей, досліджено у колективних монографіях «Захист прав дитини в умовах воєнного стану» [3] і «Сімейні (родинні) цінності перед викликами гібридної війни: правові проблеми» [4]. Зокрема, висвітлені питання запобігання примусовому переміщенню дітей з тимчасово окупованих територій та кримінально-правові механізми забезпечення їх репатріації [3, с. 86-88], міжнародно-правових зобов'язань держав захистити права дитини, порушені в наслідок примусового переміщення дітей з тимчасово окупованих територій України до РФ [4, с. 185-186].

У останні роки також зросла кількість аналітичних публікацій, присвячених проблемам дітей в умовах окупації: питанням депортації, зміни громадянства, фальсифікації актів цивільного стану, та потенційним механізмам поновлення порушених прав. Зокрема, публікації правозахисних організацій досліджують різні способи та інструменти, котрі використовує російська влада задля зміни ідентичності дітей та підміни інформації про їх походження. У доповідях відзначається, що на практиці основними бар'єрами для відновлення юридичної ідентичності дитини є відсутність родинних або медичних документів, загроза кримінальних переслідувань осіб, які намагаються звернутися за українськими документами в умовах окупації, та активні дії окупаційної адміністрації з видачі російських документів [5; 6].

Зазначені проблеми також висвітлюються у звітах Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, у яких в тому числі наголошено, що практична реалізація визначення походження дитини у воєнний час натрапляє на серйозні перешкоди: відсутність функціонування органів державної влади, закриття або знищення реєстрів, неможливість доступу цивільного населення до адміністративних послуг, а також політизація питань громадянства у зонах окупації – примусова зміна громадянства дітей на окупованих територіях України та паспортизація, влаштування українських дітей в сім'ї громадян РФ [7; 8].

Виклад основного матеріалу. Визначення походження дитини є ключовим елементом реалізації особистих немайнових прав дитини, серед яких права на невідкладну реєстрацію народження, отримання ім'я, набуття громадянства, право знати своїх батьків та на їх піклування. У даному контексті походження дитини має дуалістичний характер: з одного боку, походження дитини від батьків є підставою для встановлення батьківства та материнства, і відповідно, реалізації більшості прав дитини на підставі свідоцтва про народження. З іншого боку, свідоцтво про народження або інший документ, виданий у законному порядку із дотриманням національних та міжнародних стандартів, слугує доказом походження дитини задля реалізації її прав на отримання імені та набуття громадянства, права знати своїх батьків та на їх піклування.

Міжнародні нормативні акти закріплюють низку стандартів захисту прав дитини у питаннях визначення її походження. Стаття 7 Конвенції ООН про права дитини 1989 року закріплює, що дитина має бути зареєстрована одразу після народження і має право на ім'я та громадянство, а також право знати своїх батьків і на їх опіку, наскільки це можливо. Водночас, стаття 8 Конвенції захищає від незаконного втручання право дитини на збереження ідентичності, «включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки», і зобов'язує держави-учасниці Конвенції вживати заходи для якнайшвидшого відновлення порушеного права [9, ст. 7, 8]. Конвенція про права дитини наразі є найбільш поширеним міжнародним нормативним актом про права людини у світі¹, і має механізми нагляду та контролю за дотриманням її положень державами, що її підписали та ратифікували. Крім того, у статті 38 Конвенція про права дитини покладає на держави обов'язок надавати дітям, які зазнали впливу збройного конфлікту, підвищений захист та необхідну підтримку: держави мають забезпечити дотримання норм міжнародного гуманітарного права, що застосовуються у випадку збройного конфлікту та безпосередньо стосуються дітей, і «вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними» [9, ст. 38].

Положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року (надалі – МПГПП) розширюють зміст гарантій, закріплених у Конвенції про права дитини, формуючи ширшу міжнародно-правову рамку захисту прав дитини при визначенні її походження у обставинах збройного конфлікту або окупації. Зокрема, стаття 24 МПГПП закріплює право кожної дитини на негайну реєстрацію після народження, одержання ім'я та набуття громадянства «без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження» [10, ст. 24]. Ця норма має ключове значення в умовах війни, оскільки факт перебування дитини або її батьків на окупованій території або території, охопленій збройним конфліктом, не знімає з держави зобов'язання здійснювати реєстрацію народжень, держава має забезпечувати неперервність цього процесу навіть за умов окупації, масового переміщення чи неможливості функціонування державних інституцій. Дана норма забороняє будь-які обмеження доступу до реєстрації народження дитини для встановлення її по-

¹ За офіційними даними, Конвенцію підписало 197 країн <https://indicators.ohchr.org>.

ходження, що має на меті запобігати виникненню випадків безгромадянства в умовах збройного конфлікту або окупації.

В умовах ведення бойових дій та окупації частини території однієї країни іншою застосовуються норми міжнародного гуманітарного права. Ключовими нормативними актами у цій галузі є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до неї 1977 року. У статті 50 Женевської конвенції закріплено, що окупаційна держава несе обов'язок вжиття всіх необхідних заходів для полегшення встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків і «за будь-яких обставин не повинна змінювати їхнього громадянського статусу» [11, ст. 50]. Ця норма вимагає створення механізмів документування, які унеможливають втрату даних про батьків і родинні зв'язки, навіть за умови розпаду адміністративної системи чи переміщення населення. Заборона зміни громадянського статусу дитини за будь-яких обставин спрямована на недопущення практик, подібних до примусової натуралізації або усиновлення дітей державою-окупантом.

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977 року деталізує положення щодо захисту дітей у період міжнародних збройних конфліктів. У статті 78 передбачено обов'язок сторін конфлікту уникати евакуації дітей до країни, громадянами якої вони не є, окрім випадків, коли це необхідно для їхньої безпеки або з гуманітарних міркувань за умови тимчасової евакуації з подальшим поверненням дитини до країни її громадянства [12, ст. 78]. При цьому кожна дитина, яку евакуйовано, повинна мати ідентифікаційну картку із персональними даними, фотографією та відомостями про батьків чи опікунів. Такий документ передається до Міжнародного комітету Червоного Хреста та служить гарантією можливості повернення дитини до країни походження та її родини, возз'єднання сім'ї, а також запобігає її асиміляції у чужому середовищі [12, ст. 78]. Ця норма закріплює міжнародно-правовий механізм, який регулює визначення походження дитини у випадках розлуки з родиною або втрати документів в умовах збройного конфлікту або окупації.

Окрім цього, Конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 року відіграє значну роль у захисті прав дитини при визначенні її походження в умовах війни. У статті 25 цього документа визначено, що держави-учасниці мають вжити кримінально-правові заходи для недопущення або припинення незаконного вилучення, переміщення чи усиновлення дітей, які стали жертвами насильницьких зникнень або воєнних дій, а також зобов'язані не допустити фальсифікації чи знищення документів, що посвідчують їхню справжню особу [13, ст. 25]. Пункти 2 та 3 статті 25 накладають на держави-учасниці договору зобов'язання взаємної допомоги при вжитті «заходів для розшуку та встановлення особи дітей та для повернення їх до сім'ї їхнього походження відповідно до правових процедур і міжнародних угод» [13, ст. 25]. Цей припис встановлює подвійний обов'язок держав: з одного боку, не допускати втрати зв'язку дитини з батьками, а з іншого – забезпечити відновлення її особистих даних і громадянського статусу правовим шляхом за сприяння міжнародного співробітництва.

Варто зауважити, що важливу роль у ситуації визначення походження дитини, народженої на тимчасово окупованій території, відіграють «Намібійські винятки» – принцип міжнародного права, викладений у Консультативному висновку Суду ООН від 21 червня 1971 року, відповідно до якого документи, видані окупаційною адміністрацією, не є легітимними та не визнаються органами влади, окрім випадків, коли їх невизнання призведе до обмеження або порушення прав людини [14]. Тобто, видані за правилами окупаційної влади документи, що підтверджують факт народження дитини (медичний висновок, документ про народження), можуть враховуватись судами та органами реєстрації актів цивільного стану як докази, адже це сприяє дотриманню права дитини на реєстрацію народження, отримання ім'я, набуття громадянства та права знати своїх батьків та на їх піклування.

У системі міжнародного права ці норми формують узгоджену доктрину: походження дитини є підставою для набуття права на ім'я, громадянство, права знати своїх батьків та на їх піклування, що є елементами ідентичності дитини, а тому будь-які дії, спрямовані на приховування, зміну або спотворення походження дитини, розглядаються як порушення фундаментальних прав людини. Таким чином, міжнародно-правові стандарти не лише визначають обов'язок держав реєструвати народження та підтримувати офіційні дані, а й накладають позитивні зобов'язання відновлювати втрачені або спотворені відомості про походження дитини у обставинах збройного конфлікту або окупації.

Важливою для реалізації міжнародних стандартів захисту прав дітей у контексті збройного конфлікту або окупації є діяльність міжнародних організацій та установ. Так, Парламентська

Асамблея Ради Європи одностайно прийняла Резолюцію про ситуацію з українськими дітьми, у якій наголосила на необхідності міжнародної кооперації задля вжиття невідкладних заходів для повернення українських дітей, примусово переміщених з тимчасово окупованих територій до РФ. У резолюції підкреслено вразливе становище дітей, особливо тих, хто позбавлений батьківського піклування та дітей-сиріт, яких піддавали незаконному усиновленню, чие громадянство та імена іноді змінювалися російською владою. ПАРЄ визнає, що такі діти «не мають жодних засобів зв'язку зі своєю країною чи сім'ями; усі вони зазнали певної форми індоктринації, їм нав'язали нову культуру та нову мову» [15, п. 18].

У звіті Офісу Верховного Комісара ООН від 21 березня 2025 року констатовано, що держава-окупант створила умови, за яких медичний персонал на тимчасово окупованій території України зобов'язаний видавати офіційні російські документи про народження, передавати дані про новонароджених до українських державних органів заборонено. Окупаційні органи реєстрації актів цивільного стану видають виключно свідоцтва про народження РФ, в яких як країна народження визначається Російська Федерація, а не Україна. У Звіті наголошується, що «обов'язкова видача російських свідоцтв про народження суперечить тимчасовому характеру окупації, обов'язкам окупаційної держави щодо ідентифікації дітей, а також недоторканності прав і статусу осіб, що перебувають під захистом, і порушує положення, спрямовані на збереження ідентичності дитини». Доступ до фундаментальних прав, у тому числі, права на охорону здоров'я, освіти та соціальну допомогу є неможливим без наявності російського свідоцтва про народження [16, с. 18].

Аналізуючи зміст наведених вище положень міжнародних договорів та звітів, пропонуємо виокремити три ключові функції, які виконують міжнародні стандарти захисту прав дитини при визначенні її походження:

Нормативну – наведені норми міжнародних договорів вказують на зобов'язання держав сприяти невідкладній реєстрації народження як юридичної підстави для визначення походження дитини. Це створює зобов'язання для кожної держави забезпечити безперервність процедури реєстрації народження дитини, в тому числі в обставинах збройного конфлікту або окупації.

Промоційну – звіти і рекомендації міжнародних організацій підвищують політичну увагу до проблеми, що стимулює законодавчі ініціативи та фінансову підтримку програм повернення дітей і відновлення їхніх документів.

Процедурну – міжнародні висновки рекомендують конкретні заходи: спрощення адміністративного порядку, можливість визнання альтернативних доказів, спеціальні програми для повернення і реінтеграції дітей. До прикладу, Заключні рекомендації Комітету ООН з прав дітей містять рекомендації «щодо сприяння реєстрації народження всіх дітей, народжених на території країни, і внесення змін до закону про громадянство, щоб сприяти набуттю громадянства дітьми, які в іншому випадку були б особами без громадянства» [17].

Міжнародні рекомендації вже лягли в основу частини національних ініціатив і змін у законодавстві України. Відповідно до статей 122–125 Сімейного кодексу України, походження дитини від матері визначається за фактом народження, а від батька – за актом спільної заяви батьків або рішенням суду [18]. Однак у ситуації, коли народження дитини відбулося на території, невідконтрольній Україні, виникає правова колізія – документи, видані окупаційними органами, не мають юридичної сили, але фактично вони є єдиним підтвердженням факту народження дитини. З метою забезпечити підтвердження походження дитини, народженої на тимчасово окупованих територіях, у Законі «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» законодавці закріпили визнання органами державної влади України документів окупаційних адміністрацій, що підтверджують факт народження, смерті, укладення або розірвання шлюбу [19, ст. 6]. Такий підхід відповідає згаданим вище «Намібійським виняткам» і міжнародній судовій практиці, до прикладу, у рішенні ЄСПЛ 2001 року у справі *Surgus v. Turkey* суд визнав, що документи де-факто органів (окупаційних адміністрацій або інших органів влади держави-окупанта) можуть бути враховані, якщо вони спрямовані на забезпечення прав людини, а не їх обмеження або порушення [20, п.85,86].

Дане положення додатково роз'яснено в Наказі Міністерства юстиції України від 30.09.2022 «Про впорядкування відносин з державної реєстрації народження та отримання документів про народження в умовах воєнного стану», згідно до положень якого особи, які перебувають на тимчасово окупованій території, на якій державна реєстрація народження дитини та її походження не проводиться, мають можливість зареєструвати народження дитини онлайн, подавши заяву із

сканованими копіями необхідних документів до визначеного міністерством органу реєстрації актів цивільного стану. Зауважимо, що після здійснення реєстрації народження онлайн, оригінал свідоцтва про народження дитини зберігається в органі реєстрації актів цивільного стану, заявники отримують електронну копію та інструкції щодо того, як отримати оригінал особисто [21]. Ця норма сприяє безпеці громадян України, що перебувають на тимчасово окупованих територіях, адже отримання українського свідоцтва про народження дитини може мати для них негативні наслідки з боку окупаційної влади.

У випадку, коли реєстрація народження не може бути здійснена органами реєстрації актів цивільного стану, застосовується судовий порядок встановлення факту народження дитини. Прийнятим 1 липня 2022 року Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях» було передбачено внесення змін до Цивільно-процесуального кодексу України щодо розгляду судами таких категорій заяв про встановлення факту народження дитини на тимчасово окупованій території і території, на якій введено режим воєнного або надзвичайного стану. Зокрема, закон визначає широкі коло осіб, які можуть подати таку заяву, до будь-якого суду, не залежно від місця проживання такої особи. Розгляд таких заяв відбувається невідкладно і відповідні рішення суду підлягає негайному виконанню [22, ст. 2]. Закріплені законодавцем зміни демонструють прагнення забезпечити можливість підтвердження актів цивільного стану шляхом судового встановлення факту з мінімальними формальностями, що відповідає принципу дотримання якнайкращих інтересів дитини, визначеному у статті 3 Конвенції про права дитини і імplementованому в українське законодавство.

Попри сприяння жителям тимчасово окупованих територій отримувати українські свідоцтва про реєстрацію народження дитини, тим самим підтверджуючи її походження і встановлюючи правовий зв'язок з державою Україна, досі лишаються відкритими низка проблемних питань. Перш за все, міжнародні організації фіксують систематичне переміщення українських дітей до території РФ із подальшим наданням їм російського громадянства, зміною або знищенням оригінальних документів про їх походження ускладнює встановлення істини і відновлення зв'язку депортованих дітей з біологічними родичами. Міжнародні органи кваліфікують частину таких дій як серйозні порушення прав дитини й можливі воєнні злочини [15; 16].

Українські правники наголошують на відсутності юридичного механізму повернення депортованих дітей в Україну, оскільки, хоча РФ є учасницею і Конвенції про права дитини, і Женевської конвенції, однак «нехтує будь-якими варіантами ведення діалогу з цього питання, активно ускладнює та затягує цей процес», а тому алгоритм повернення дітей в Україну має бути розроблений на основі принципів забезпечення найкращих інтересів та індивідуальних потреб дитини [23, с.12].

Висновки. Україна, як держава-учасниця Конвенції про права дитини та інших загаданих нами договорів, зобов'язана забезпечити ефективні механізми реалізації визначення походження дітей, народжених на тимчасово окупованих територіях. Адаптація національного законодавства з врахуванням міжнародних стандартів захисту прав дітей, народжених в зоні збройного конфлікту або окупації, поступово формує систему, яка дозволяє реалізувати права дитини на реєстрацію народження, отримання імені та набуття громадянства і права знати своїх батьків та на їх піклування. Подальше вдосконалення правового регулювання має базуватися на принципі «забезпечення якнайкращих інтересів дитини» і враховувати гнучкі міжнародні стандарти, що допускають визнання де-факто документів у виняткових умовах, коли від цього залежить реалізація базових прав дитини. Застосування положень Женевської конвенції та Конвенції про запобігання насильницьким зникненням повинно слугувати правовою основою для формування законодавчих механізмів поновлення актів цивільного стану, а також для міжнародного співробітництва у сфері пошуку, ідентифікації та повернення дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Джуган В.О Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал* №8/2022. С. 63–68. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/12>.

2. Поліщук М.Г. Особливості реєстрації народження та смерті осіб під час воєнного стану на території України. *Юридичний науковий електронний журнал* № 9/2023, с. 113–117. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/26>.
3. Захист прав дитини в умовах воєнного стану: Колективна монографія. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. 228 с.
4. Сімейні (родинні) цінності перед викликами гібридної війни: правові проблеми: кол. монографія за заг. ред.: Є. Харитоновна, О. Харитонової, І. Давидової, О. Сафончик; НУ «Одеська юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2025. 508 с.
5. ГЦП Альменда. Російська система знищення ідентичності українських дітей на ТОТ. Публікація від 6.04.2023. URL: <https://almenda.org/rosijska-sistema-znishhennya-identichnosti-ukrainskikh-ditej-na-tot-sхема>.
6. Суляліна М., Шаповал О. «Кримський сценарій 2.0»: як Російська Федерація знищує українську ідентичність дітей на окупованих територіях. Аналітичний звіт. Київ: ЦГП «Альменда», 2025. 32 с.
7. «Нерозквітлі»: порушення прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях України та у Росії: депортація, мілітаризація, індоктринація: спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. 2023. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/vstup>.
8. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Спеціальна доповідь щодо ситуації на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України (Березень 2025). URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/SpecialReport2025%20-%20ukr.pdf>.
9. Про права дитини: Конвенція від 20.11.1989 № 995_021. Дата оновлення: 16.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
10. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
11. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція № 995_154, від 12 серпня 1949 року. Дата оновлення 23.03.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#top.
12. Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів: Протокол від 08.06.1977 № 995199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
13. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень: Конвенція № 995_154 від 20.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#top.
14. Advisory Opinion on the Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia, International Court of Justice (ICJ), 21 June 1971. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icj/1971/en/15371>.
15. Council of Europe. Situation of the children of Ukraine. Parliamentary Assembly Resolution № 2529, 25.01.2024. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33348>.
16. United Nations Office of the High Commissioner. The impact of the armed conflict and occupation on children's rights in Ukraine (24 February 2022 – 31 December 2024). Country report of 21.03.2025. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/impact-armed-conflict-and-occupation-childrens-rights-ukraine-24-february>.
17. Committee on the Rights of the Child. Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Ukraine. URL: <https://docs.un.org/en/CRC/C/UKR/CO/5-6>.
18. Сімейний кодекс України: Закон України № 2947-14 від 10.01.2002 у редакції від 12.09.2025. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
19. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/conv#n29>.
20. Cyprus v. Turkey, Рішення ЄСПЛ від 10 May 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454>.
21. Про впорядкування відносин з державної реєстрації народження та отримання документів про народження в умовах воєнного стану. Наказ Міністерства Юстиції України від 03.09.2022 № 3734/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1009-22#Text>.

22. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях. Закон України від 01.07.2022 № 2345-І. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2345-20#Text>.
23. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: зб. нормат.-прав. актів / уклад.: д.ю.н., проф., Засл. юрист України Л.Р. Наливайко; д.ю.н., проф. І О. Грицай; к.ю.н., доц. Ц.В. Оганісян. Дніпр: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 452 с.